

Influențe ale culturii sașilor brașoveni asupra românilor din Șchei în secolul al XVIII-lea

Ioan-Aurel Pop

Viața românilor și sașilor în perimetrul Brașovului medieval și modern rămâne un fenomen de excepțională însemnătate¹. Este vorba despre două comunități confesionale și etnice paralele și, din multe puncte de vedere, separate, dar cu numeroase elemente de convergență și interferență. Români și sași brașoveni au trăit în același timp și despărțiți și împreună, traversând momente de concordie și de dezbinare, de armonie și de conflicte. Niciodată însă disputele nu au depășit o anumită limită a bunului simț.

Natural, deosebiri erau mari. Sașii catolici și apoi luterani veneau dintr-o lume vest și central-europeană a latinei ca limbă cultă, cu tradiția burgurilor, a meșteșugului fin, a negoțului; ei fuseseră dăruți de regii Ungariei cu privilegii generoase, mai întâi cu libertățile de pe *Fundus Regius* (Königsboden), cu statutul de stare și apoi de "națiune"; își făuriseră încă din secolul XV faimoasa *Universitas Saxonum*; aveau rânduială, ordine, disciplină. Români ortodocși, cu originea romană aproape uitată, erau legați de sud-estul și estul european, de slavona bisericească și de cancelarie, de viața agrar-pastorală, de supunerea lor față de un stat catolic și apoi catolico-protestant, față de "națiuni" și "religii" oficial recunoscute. În toată Transilvania, aceste diferențe au dus

¹ Începând cu istoriografia modernă din secolul XVIII și până astăzi, s-au scris mii de lucrări despre Brașov, de la editări și comentarii de izvoare până la monografiile largi istorice, geografice sau social-politice și culturale. Nume ca Fr. Philippi, G. D. Teutsch, J. Teutsch, J. Trausch, N. Pop, Andrei Bârseanu, N. Sulică, Fr. W. Seraphin, Sterie Stinghe, C. Lacea, C. Mușlea, A. A. Mureșianu, G. Treiber, H. Goos, O. Fritz, I. Prișcu, E. Kühlbrandt, E. Mores, Nicolae Iorga, Sextil Pușcariu, Al. Lapedatu, Ioan Colan, Octav Șuluțiu, Maja Philippi, Arnold Huttman, Paul Binder, Radu Manolescu, Ioan Pop, Gernot Nussbächer, Ștefan Olteanu și multe altele și-au legat numele de trecutul Brașovului. În lucrările lor, cei mai mulți autori au subliniat interferențele româno-săsești.

la moduri de viață foarte distincte². La Brașov însă, distincția a fost minimă, iar interferențele maxime. Cele două comunități trăiau separat din punct de vedere formal: sașii în Cetate (erau numiți de români "cetățeni"), românii în Șchei, lângă Cetate (se numeau pe sine "orășeni"), dar se aflau sub ascultarea magistratului brașovean. În viața cotidiană însă, cele două spații și comunități veneau mereu în contact, se influențau, trăiau împreună.

Brașovul a fost mult timp cea mai importantă așezare urbană a Transilvaniei, orașul cel mai prosper, cel mai populat. La Brașov, sașii au făurit cel mai înfloritor oraș al națiunii lor ardelene, cu cea mai mare și mai frumoasă biserică gotică, începută pe la 1380, cu cele mai importante școli, reorganizate după model umanist de Johannes Honterus, cu bogate biblioteci, cu tradiție tipografică extraordinară, cu cei mai vestiți cronicari și istorici, cu artiști, literați etc. În Șchei, românii au avut cel mai mare și mai prosper centru urban din toată Transilvania, cu una dintre cele mai frumoase și mai impunătoare biserici de piatră, cu cea mai veche școală românească atestată documentar, cu cel mai vechi tipar în limba română, cu cea mai bogată arhivă-bibliotecă, cu cea mai bună școală de copişti și traducători, cu cei mai mari cronicari în românește (înainte de Școala Ardeleană).

Pe lângă moștenirea lor veche, adusă prioritar din țările germane în secolele XII-XIV, sașii brașoveni au avut o mobilitate extraordinară spre Europa Centrală în evul mediu și au adus o serie de înnoiri, de tehnici avansate, de instituții culturale etc. Reforma religioasă a venit cu deschideri speciale, mai ales în biserică, dar și în cultură. Românii au fost reticenți la schimbarea credinței lor vechi (devenită marcă a naționalității lor), dar au receptat, voit sau nu, anumite înnoiri. Prestigiul și puterea consiliului parohial al bisericii Sf. Nicolae, rolul important al mirenilor numiți "gocimani" (din germ. Gottesmänner) derivă și din modelul săsesc din Cetate, de după adoptarea luteranismului. Folosirea limbii române în biserică, în școală, în operele literar-istorice ale românilor brașoveni, în tipografie vine, în mare măsură, tot în urma exemplului sașilor. Coresi, cât a lucrat la Târgoviște, a tipărit numai în slavonă; la Brașov, tipăriturile coresiene au devenit în mare parte românești. Evident, preoții și dascălii

² Vezi D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum. Din istoria formării națiunii române*, București, 1984, p. 94-133.

români din Șchei aveau o tradiție în folosirea limbii române în scris, dar cel puțin unul dintre impulsurile venite în acest sens era dinspre sași. Trecerea la limba vernaculară în școală s-a produs în Șchei la 1559 - ceea ce este o premieră pentru întreg teritoriul României - și vădește indiscutabil urmarea exemplului sașilor din Cetate.

Cei mai mari negustori români din Ardeal erau în Șchei și trăiau alături de cei mai mari sași din Cetate. Ocupațiile complementare, instituțiile, modul de viață, după atâtea secole de conviețuire, încep să semene. În secolele XVII-XVIII, se poate remarca în Șchei o anumită rigoare și ordine, preocupări pentru aspectul străzilor, pentru îndepărtarea resturilor menajere, pentru curățenie. Casele de cărămidă și de piatră sunt mai înalte, porțile mai mari, cu garduri adesea compacte, după exemplul sașilor. Cu alte cuvinte, în ciuda diferențelor notabile dintre cele două comunități, elementele similare devin vizibile chiar și în privința mentalității, a modului de concepere a vieții, a reacțiilor față de anumite evenimente.

Spre pildă, la finele secolului XVII și la începutul secolului XVIII, sașii și românii au aceeași atitudine rezervată și chiar ostilă față de impunerea dominației austriece. Există impresia, exprimată în cronicile românești, că vremurile grele, certurile și neînțelegerile au pornit de când "au dobândit nemții această țară": "Se spune că mai nainte vremi n-au fost oamenii de la acest loc cu atâtea mândrii și zavistie și pizmă unul asupra altuia, ci au fost cu dragoste și se iubea unul pe altul, și aceasta au fost până în vremile când au dobândit nemții această țară"³. Resentimentele românilor sunt strâns legate de tulburarea cauzată de unirea cu Biserica Romei, unire asociată cu stăpânirea imperială. Sașii se tem de tutela prea apăsătoare a statului austriac, de eventuala restrângere a autonomiei lor vechi și chiar de presiunile confesionale romano-catolice ale Curții asupra comunității lor luterane. Sașii au fost solidari cu românii ortodocși în disputa privind unirea cu Biserica Romei⁴. Modul sașilor de a-și apăra propria confesiune a fost un exemplu și pentru românii din Brașov.

³ N. N. Stătie, *Înștiințări. Câteva capitole din trecutul românilor din Șcheii Brașovului*, Brașov, 1906, p. 15.

⁴ A. Armbruster, *Dacoromano-saxonica. Cronicari români despre sași. Românii în cronică săsească*, București, 1980, p. 361.

Iluministul Conrad Michael von Heydendorf, primarul Mediașului, redă un dialog al său cu împăratul Iosif II despre limba română (din care multe cuvinte și expresii - unele triviale - pătrunseseră în mediile săsești) și despre români. Primarul îi spune împăratului că românii nu învață germana, nu merg la școli săsești și nu trec niciodată la protestantism. Ajuns în Șchei însă, împăratul află altceva de la rectorul sas Paul Roth: unii copii români merg la școli germane, iar deosebirea confesională nu pune probleme, întrucât "religia se predă în clase deosebite", pe când "celelalte materii îi găsesc pe copiii români și sași laolaltă"⁵. Natural, majoritatea copiilor români mergeau la școlile vechi în limba română ale Șcheilor, de pe lângă biserica Sf. Nicolae, școli care aveau un foarte bun exemplu în școlile germane din Cetate. Unii români îi urmau pe sași și în privința educației superioare a fiilor lor. Astfel, un istoric sas notează că în iulie 1755 "revine în patrie din Germania fiul popei Statie din Brașov" care "a studiat la Halle"⁶.

Influența mediului săsesc este puternică și în domeniul administrației și birocrăției: într-un manuscris de cronică atribuit lui Dimitrie Eustatievici (circa 1730-1796)⁷ se preiau liste de nașteri, botezuri, căsătorii și morți sau de juzi și primari sași. Scrișul istoric românesc din Brașov, o premieră pentru întreg spațiul cultural al românilor, s-a inspirat copios din modelul experimentațiilor cronicari sași. Așa cum cronicistica săsească a gravitat în jurul centrului de cultură care era Biserica Neagră (cu faimoasa ei cronică murală, publicată încă la 1600), cronicistica și istoriografia românească brașoveană s-a născut în jurul bisericii Sf. Nicolae. Cronicarii români din Șchei - protopopul Vasile (circa 1590-1659), Radu Tempea II (1691-1792), Radu Duma (circa 1750-după 1790), probabil pomenitul Dimitrie Eustatievici și alții - iau frecvent ca model cronicistica săsească din Cetate, urmează exemplul sașilor în alegerea materialului istoric de tratat, preiau știri din cronicile germane. În secolul

⁵ Georg Preidt, *Kurze Nachricht*, în *Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, XV, 1860, nr. 3, p. 656; A. Armbruster, *op. cit.*, p. 370-371.

⁶ J. Teutsch, *Historische Nachlese*, în *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, vol. IV (Chroniken und Tagebücher, I: 1143-1867), Brașov (Kronstadt), 1903, p. 486, 489. A. Armbruster, *op. cit.*, p. 371.

⁷ Cărturar român din Brașov, preot și profesor la școala Șchei, apoi director al școlilor naționale ortodoxe din Transilvania și autor al unor varii lucrări, între care și o valoroasă gramatică românească (1757), rămasă în manuscris.

⁸ Biblioteca Academiei Române, *Ms. rom.* 1416, f. 86-87; A. Armbruster, *op. cit.*, p. 28.

XVIII, cele două comunități urbane (săsească și română), separate și unite în același timp, în ciuda statutului subordonat al românilor, erau comparabile din multe puncte de vedere. Sub aspect economic, românii și sașii brașoveni erau acum la fel de prosperi, iar în anumite domenii românii deveniseră concurenți foarte serioși. De pildă, la 1769, dintre 132 de mari negustori, doar 11 erau sași, de unde și conflictul mocnit al românilor cu magistratul din Cetate⁹. Românii se afirmă la nivel superior și în domeniul cultural, inclusiv în resortul istoriografic¹⁰. Ca și în mediul săsesc, în Șchei cronicile au în atenție trei arii tematice: istoria locală brașoveană, cu accent pe biserică; istoria românilor, în general, și a Transilvaniei; istoria europeană (universală). Natural, mai ales pentru subiectele de interes larg, cronicile săsești erau o foarte bună sursă de inspirație, iar preoții și dascălii români - mulți dintre ei traducători și soli ai oficialității săsești - aveau acces la cronicile elaborate în germană. Astfel, din acest motiv și din altele legate de conviețuire, mulți termeni utilizați în cronicile românești sunt germani, de origine germană sau preluați prin filieră germană. Câteva exemple sunt edificatoare: "gocimani", pentru membrii laici ai consiliului parohial; "pârgari" din *bürger*; "maghișträt", pentru conducerea orașului; "gubernium"; "țeh" pentru corporație sau breaslă; "porțion", pentru porție sau parte; "pater" pentru pastor, preot; "conferenție"; "ghineral"; "praisi" pentru prusieni; "franțozul"; "sacsul", pentru saxon; "șvedul" pentru suedez; "ofițiri"; "zoldați"; "rebelie", "șusteri"; "burgheri", pentru orășeni; "bauri", pentru țărani; "curfiști", din *Kurfürst*; "cronprinț"; "prințip"; "erțog" etc.

Spiritualitatea Brașovului românesc s-a format, în cadrul local, în strânsă legătură cu sașii din Cetate, iar în cadru mai general, în relație cu Țara Românească și Moldova. În această fericită conjunctură s-a afirmat o comunitate urbană unică, la zona de interferență româno-săsească¹¹. Așa

⁹ Aurel Răduțiu, Ladislau Gyémánt, *Supplex Libellus Valachorum în variantele românești de la Șchei*, Cluj-Napoca, 1975, p. 13-14.

¹⁰ Ioan-Aurel Pop, *Istoriografia românească a Brașovului în secolele XVII și XVIII* (lucrare de licență), Cluj-Napoca, 1979, 259 p.

¹¹ Sașii brașoveni știau și ei, în mare parte, românește, împrumutau cuvinte românești ("Collatsen", pentru colaci; "Oyerit und Wokerit", pentru oierit și vâcărit; "popa", pentru preot etc.), numeau Țara Românească "das Land" ("Țara"), ca și românii, își trimiteau fiii la studii în Germania (la Leipzig mai ales) însoțiți și protejați de negustorii români, scriau istorii ale românilor (cum a făcut Johann Filstich, *Tentamen Historiae Vallachicae*, București, 1979) etc. Vezi A. Arnbruster, *op. cit.*, passim.

cum sașii brașoveni au tins și au fost în multe privințe în fruntea tuturor orașelor săsești din Transilvania (deși centrul politic-administrativ al Universității nu era la Brașov), românii brașoveni au creat la un moment dat cel mai înfloritor centru urban din întreg spațiul care formează azi România (deși Șcheii nu erau un centru politic românesc și nu făceau parte dintr-un stat organizat al românilor). Din această bună vecinătate cu sașii (din exemplul dat de sași) și cu cele două state românești (mai ales din sprijinul lor material și cultural), Brașovul a ajuns în secolele XVIII și XIX un centru românesc de prim rang în afirmarea vieții naționale și, mai ales, a componentei sale culturale.